

Het morele kompas vandaag? De naald slaat tilt

Column Doorbraak, juni 2025 (lange versie, 1285 woorden)

Gepubliceerd in verkorte evrsie 29-06-2025

Regelmatig lees je wel eens in een of ander medium een verontwaardigd artikel over het morele kompas van een specifieke politicus, of vooral: het gebrek daaraan! En terecht, als ons rechtvaardigheidsgevoel té erg gebruuskeerd wordt! Maar wie zoiets uitroept, lijkt de implicaties niet te beseffen van wat hij zegt. Want het probleem ligt véél dieper en is véél breder: ís er sowieso in onze cultuur nog een moreel kompas dat enigszins algemeen aanvaard wordt? Het unieke aan een kompas is dat de naald onveranderlijk naar het noorden wijst, naar de poolster: een objectief punt dus dat vér buiten de mens bestaat. Deze parallel is pijnlijk als we naar de moraal overstappen. Want sinds de jaren 1970 zijn we gezamenlijk 'postmodern' geworden: we hebben het opgegeven om te geloven in één waarheid of in één absolute morele wet. Niet dat het postmodernisme ooit officieel gedecreteerd geworden is of dat filosofisch bewezen werd dat dit waar was, maar stilzwijgend zijn we het gaan geloven - of erin gaan berusten. Misschien omdat niemand moedig genoeg was om luidop te zeggen dat dit nonsens is en zelfs de fundamenteën van ernstige wetenschap ondergraaft.

Postmodernisme leert namelijk dat er niet 'één groot verhaal' meer is – een totale wereldverklaring of '-isme' - maar acht miljard 'kleine verhalen': ieder zijn eigen waarheid. Dat geldt dus ook voor de moraal: er is geen absolute morele wet, geen objectief of universeel 'goed'. Deze visie gaat natuurlijk lijnrecht in tegen wat de traditionele christelijke moraal al 2000 jaar leert: er is wél een absolute waarheid én een absoluut 'Goed'. Het verzet tegen deze visie werd natuurlijk getriggerd door het feit dat de Kerk a.h.w. claimde deze 'in pacht' te hebben, er exclusieve toegang toe te hebben. Een overmoedige claim, want elementaire nederigheid gebiedt om toe te geven dat het absolute enkel bij God is en door Hem gekend is: in alle bescheidenheid kunnen wij – zelfs de beste theologen - hoogstens een deel daarvan bevatten.

Maar feit is dat 1500 jaar lang in de westerse cultuur een duidelijke morele autoriteit bestond die algemeen aanvaard werd: die van God, de Bijbel en de Kerk. Over de toepassingen daarvan in individuele situaties bleef natuurlijk veel discussie maar het grote kader stond vast. Vandaag de dag leven we in een compleet andere beleving. Sinds de renaissance, het humanisme, de Verlichting, de Franse Revolutie en de secularisatie werd heel veel 'op losse schroeven' gezet. Vooral sinds mei 1968 werd elke autoriteit sowieso verdacht: die van ouders, leraars, politici en kerkleiders. De grote voortrekker in deze beeldenstorm tegen alle 'onderdrukkende regels' was de vrijzinnigheid: in de kringen van vrijdenkerij, humanisme en atheïsme werd God van zijn troon gestoten en de mens in de plaats gezet. In de beginselverklaring van het Nederlands Humanistisch Verbond (1985) lezen we over "de erkenning van de mens als zingever, en als schepper en drager van morele waarden" en "dat de

waarden en normen hun ontstaan, fundering en voltooiing vinden in de mens".
Let op het bewust gekozen woord 'schepper'!

Het probleem hierbij is drievoudig: (1) de mens is niet volmaakt, heilig, alwetend en almachtig zoals God, maar – soms extreem – wispelturig, onbetrouwbaar en feilbaar. (2) Wie of wat is 'de mens', want er zijn er 8 miljard? Als we de consequentie hiervan doortrekken hebben zij allemaal evenveel het recht om een eigen 'poolster' te kiezen, een eigen invulling van goed of kwaad. Een maffiabaas heeft daarbij evenveel spreekrecht als een erudiete moraalfilosoof. (3) De enige mogelijke seculiere, puur-menselijke oplossing is dat er een soort wereldcongres zou komen dat de morele waarden en normen voor heel de mensheid, liefst in unanimité, zou vastleggen: een soort Universele Verklaring van Moraliteit, zeg maar. Eerlijk waar: gelooft u dat dit er ooit zal komen, dat dit überhaupt mogelijk is? Enkel door middel van 'rationele overwegingen en natuurlijke empathie', zoals atheïst Dirk Verhofstadt betoogt in zijn boek 'Atheïsme als basis voor de moraal' (2013)? De commissieleden – democratisch en representatief gekozen uit 200 landen, 7000 etnische groepen, 12 grote en 10.000 kleine religies - zouden misschien in slaande ruzie uit elkaar gaan: er zou geen letter op papier geraken. Er is zelfs nog geen aanzet hiertoe gekomen. Zelfs als enkel vrijzinnigen een 'Hoge Morele Raad' zouden oprichten, zouden ze nog diepgaande meningsverschillen hebben. Acht miljard kompassen dus. En de Arbitrator is allang ontslagen.

In tussentijd leven we dus vrolijk zonder morele autoriteit: de oude is buiten gegooid en we dobberen in de heersende vrijheid-blijheid. De troon is vacant, maar niemand schrijft een vacature uit: de vrijzinnigheid is daar principieel tegen. Het orkest speelt lustig verder zonder dirigent: één grote kakafonie? We klagen steen en been over 'verruwing van de zeden' of normvervaging en ontsporingen, schrikken van uitbarstingen van zinloos geweld en hooliganisme, toenemend drugsgeweld en maffia, malaise en verharding, een epidemische stijging van psychische problemen..., maar de link leggen met het morele vacuüm is en blijft taboe. In wat voor schizofrene en hypocriete cultuur leven wij? Hoeveel erger moet het nog worden? Wanneer wordt 'absolute vrijheid' een morele anarchie en een nachtmerrie – of zijn we daar al?

De maatschappij hieraan herinneren is zelfs verdacht: 'moraalridder' is vandaag het ergste scheldwoord, erger dan 'hoerenloper'. Over abortus, euthanasie of sekswerk mag in de publieke sfeer – ook op de openbare omroep - enkel 'niet-oordelend' gesproken worden, amoreel dus. Maar wanneer wordt a-moreel im-moreel? Is sekswerker écht een eerbaar beroep zoals een ander? Is het verwijderen van een embryo hetzelfde als van een ontstoken appendix, moreel neutraal? De morele naald slaat al enkele decennia tilt, draait dol.

De méns als 'fundament' van morele waarden? We zien toch elke dag dat elke mens – ikzelf inclusief - perfect in staat is om de naald van zijn kompas krom te trekken wanneer het hem beter uitkomt: als de inzet of de druk te groot is. Waarom klagen over 'verwildering van de zeden' als we decennia lang 'lekker wild' verheerlijkt hebben? Waarom iemand betitelen als 'een ongeleid projectiel', als dit precies dé consequente uitwerking is van vrijzinnige waarden? Een breed gedragen maatschappelijke consensus is onontbeerlijk, maar deze is in onze seculiere cultuur precies helemaal ondermijnd en uitgehold.

De vrijzinnigheid is de levensbeschouwing in ons land die nooit kritiek krijgt: de Kerk wordt overvloedig aangevallen, religie in het algemeen en de islam ook, maar het vrijzinnig humanisme nooit. Ze is en blijft een kleine

levensbeschouwing, maar heeft stilzwijgend het heersende discours overgenomen. De woorden van Jezus "U zult niet oordelen" heeft ze gekaapt en gebruikt tégen elke morele regel. Vrijzinnigheid is een systemische normvervaging. Als een vrijzinnige schrijver zich nog beroept op een moreel kompas impliceert hij (1) dat er dus wél een objectief 'moreel noorden' is, en (2) dat hij wél weet waar dat is. Waarmee hij zijn eigen fundament ondergraaft, en tegelijk gezond verstand gebruikt.

De vrijzinnige moraal past in ieder geval veel beter in het huidige klimaat van verleuking: het is cool, hip, modern, lekker vrij, past bij de 'feel good'-cultuur. De woorden 'discipline' en 'zelfopoffering' moeten uit alle woordenboeken geschrapt worden want ze bezorgen ons schuldgevoelens. De morele lat verlagen is echter contraproductief, want in elke volgende fase moet ze nóg lager, tot ze op de grond ligt. Maar als je zou denken dat er vandaag minder geoordeeld wordt? 'Shame on you' als je een houtvuurtje stookt, met een diesel rijdt, een T-shirt bij de Primark koopt, Israëlishe sinaasappelen eet, het vliegtuig neemt...! De opgeheven, wijzende vingertjes draaien ook in alle richtingen.

Jezus' 'grootste fout' is dat hij de morele lat te hoog gelegd heeft: onmogelijk hoog zelfs. Maar is dat een zwakheid of precies zijn kracht? Het heeft in ieder geval gemaakt dat hij de grootste beweging aller tijden op zijn naam heeft staan - 2,5 miljard volgelingen. Hoge morele normen geven geloofwaardigheid - misschien het kostbaarste goed in een tijd als vandaag.

Ignace Demaerel